HORVÁTH IVÁN

A VERSÉRZÉK MODELLEZÉSE

Generatív verstani kérdések, II.*

Lotz János emlékének

0. Bevezetés

A köznapi nyelv költői „eltérítése" (deviációja) grammatikailag csak többé-kevésbe közelíthető meg. A generatív grammatika[1] megfelelő helyein alkalmazott szabályok törlésével (pontosabban: átugrásukra adott utasítással) elő lehet állítani a *költői képek* egyes ritkább fajtáit is. Nehezebben elemezhető már a költői nyelvnek az a két sajátsága, hogy egyrészt a versdarabok (a fonológiai megkülönböztető jegyektől legalább a versszak-egységig) eleve szegmentáltan, mintegy sejtszerű eloszlásban jelennek meg *(= metrikai szerkezet)*, másrészt, hogy a vers mondattani szempontból gazdag különböző mélységű ismétlődésekben, különleges szórendekben *(= versgrammatikai szerkezet)*. Javaslatunk a versgrammatikai és a metrikai szerkezet kutatási módszereit érinti.

A köznapi nyelv költői eltérítése természetesen *parole* jelenség, de az általánosan elterjedt nézet szerint ennek a *parole*-nak is megvan a maga további *langue*-ja és további *parole*-ja, mivel a költői nyelv a köznapi nyelvből tekintve másodlagos, önálló jelzésrendszer. Feltételezhető, hogy a költői nyelvet teremtő/befogadó közösség számára az eltérítésnek vannak hagyomány-szentesítette pályái, és ezek a pályák a költői nyelv *langue*-jának részei. A hagyományos eltérítési pályák feltevése kielégítően magyarázná a költő — különösen az írástudatlan költő — rögtönzési készségét éppúgy, mint azt, hogy a befogadó számára egyes konkrét deviátumok intuitíve mint egy közvetlenül nem szemlélhető rendszer „lenyomatai" (aktuális megvalósulásai) jelennek meg, másként: hogy a befogadó egyes — a köznapi nyelvtől eltérített — formákat, amelyekkel addig még nem találkozott, bizonyos tekintetben mégis „már ismert"-nek és „szükségszerű"-nek tud minősíteni.

A költői nyelv e tulajdonsága megfelel a köznapi nyelv ama tulajdonságának, hogy a beszélő/hallgató nemcsak már általa addig is ismert mondatokat tud mondani/megérteni, hanem újakat is. Ezért célszerűnek látszik a költői nyelv vizsgálatához átvenni[2] a *kompetenciának* a generatív grammatikában bevezetett fogalmát. A kompetencia — mutatis mutandis — a költőnek az a képessége, amellyel addig általa sem ismert versformákat is használ, a befogadónak pedig az a képessége, amellyel addig általa sem ismert versformákat is versformaként fog fel, ért meg. *A kompetencia a versérzék szinonímája.*

A kompetencia elemzésekor versérzékünkről való belső szemléletünkre is támaszkodunk, mivel a kompetencia-szabályok, ha implicit, belénk rejtett formában is, bizonyos tekintetben rendelkezésünkre állnak. A generatív verstanban[3] ezért elvszerűen nem törődünk a szabályok felderítésének eljárásaival.

* Az előző közlemény HORVÁTH I. *1972*a volt.

[1] Ehhez l. különösen N. CHOMSKY *1957*, *1965;* [magyarul:] PETŐFI S. J. *1967;* KIEFER F. *1969*. MÁRTONFI Ferenc (ELTE, Kínai Tanszék) baráti segítségéért itt mondunk köszönetet.

[2] A kérdésről l. J. IHWE *1970*.

[3] A generatív poétika irányzatáról l. pl. N. RUWET *1968;* J. P. THORNE *1970;* W. K. WIMSATT *1971;* T. A. v. DIJK *1971;* [magyar vonatkozású:] A. KERÉK *1972:* [hazai reflexió:] KANYÓ Z. *1969;* SZÉPE GY. *1969*a, *1969*b.

1. Kötelező transzformációk[4]

A verselmélet (= a kompetencia-modellek elmélete) a verstanok (= kompetencia-modellek) létrehozásának alapelveit adja meg. A verstanokkal szemben az alábbi követelményeket támaszthatjuk:

— A verstan legyen az adott korpusz alapjául szolgáló kompetencia generatív szempontból *adekvát* modellje, vagyis a segítségével mindazokat a versformákat generálni lehessen, amelyek az adott korpusz alapjául szolgáló kompetenciát kielégítik; ugyanakkor egyetlen olyan versformát se lehessen generálni, amely e kompetenciát nem elégíti ki.

— A verstan minden általa generált versformához hozzá kell hogy rendeljen egy struktúrát, amely az illető versforma generálási szabályait tartalmazza, s amely így az illető versforma *magyarázata*.

— A verstan az adott korpusz alapjául szolgáló kompetencia *formális* modellje legyen. (Mivel a kompetencia szabályai az adott korpuszban — per definitionem — ismétlődő szabályok, érdemes formalizálni őket.)

E követelmények közül nyilvánvalóan az adekváció követelménye okozza a legnagyobb nehézséget: nevezetesen az az ellentmondás, hogy a versérzék, bár elvileg végtelen számú versforma esetében kompetens, csak véges számú szabályt tartalmazhat. Véges számú szabállyal végtelen lehetőséget csak a szabályok *rekurziójának* (újraalkalmazásának) útján tudunk előállítani. Ebből következik, hogy a generatív (= versérzéket szimuláló) verstannak a szabályok között tartalmaznia kell a rekurzivitás (újraalkalmazhatóság) szabályát is. Ennek bevezetése végett át kell fogalmazni a versformák hagyományos metrikai megközelítési módját.

Hagyományos metrikai megközelítésben a — pl. — négyütemű, négysoros versszakban két ütem (ü) alkot egy félsort (f), két félsor alkot egy sort (s), négy sor alkot egy versszakot (a sorpár relevanciája nem bizonyos). Ez a szemlélet a megvalósult ütemekből kiindulva jut el a versszak szimbólumáig (1. ábra). A szemléletet megfordítva az üres versszak-szimbólumból

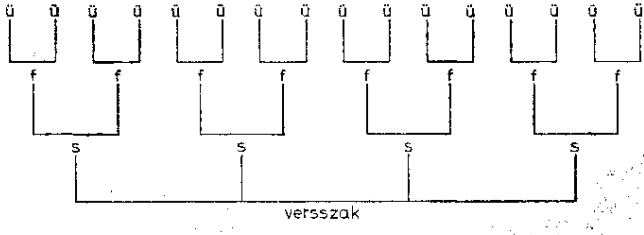

1. ábra

([ ]) indulunk ki, pontosabban a költő versszak-elképzeléséből. Ez az elképzelés a megvalósítás folyamán két részre hasad: elképzelés az 1. sorról ([ ]$_1$) és elképzelés a versszak további részéről, a maradékról ([ ]$_2$). Az első sorról alkotott elképzelés két további elképzelésre hasad: elképzelés az 1. sor 1. feléről ([ ]$_3$) és elképzelés az 1. sor 2. feléről ([ ]$_4$). (Az egyszerűség kedvéért most nem törődünk az ütemekkel.) A maradékelképzelés ([ ]$_2$) is tovább hasad: elképzelés a 2. sorról ([ ]$_5$) és elképzelés a további maradékról ([ ]$_6$). E tagolást ciklikusan tovább folytathatjuk. A félsorokig bontott versszakot ágrajzzal célszerű szemléletessé tenni (2. ábra).

[4] Itt teljesen eltérünk a generatív grammatika felépítésétől és terminusaitól, így a *kötelező/fakultatív transzformáció* sem felel meg a GG hasonló fogalmainak. Per analogiam mégis: az itt alkalmazott *kötelező* transzformációk a GG *újraírási szabályaira*, az itteni *fakultatív transzformációk* a GG (kötelező vagy fakultatív) *transzformációira* hasonlítanak.

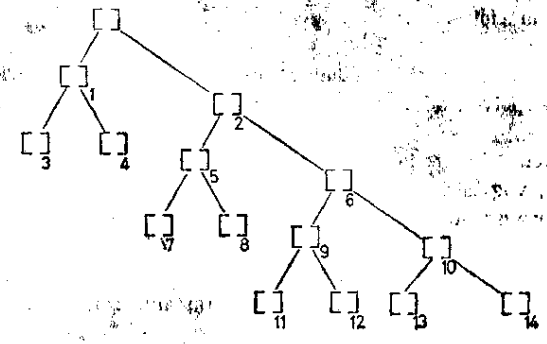

2. ábra

A hagyományos metrikai megközelítési mód ilyen átfogalmazásának jelentősége kettős: egyrészt abban áll, hogy — a leíró verstannal ellentétben — nem sok szimbólumból nyerünk egyet, hanem egy szimbólumból nyerünk sokat, tehát *generáló* leírást adunk, másrészt abban, hogy e módszer a versszak struktúráját a versszak-szimbólumból kiindulva szabályok egymásutánjával írja le, s így a versforma *magyarázatát* teszi lehetővé. Ezek a szabályok — transzformációk, amelyeket

$$[\,]_a \rightarrow [\,]_b \wedge [\,]_c$$

alakban, újraírási szabályként formalizálunk, ahol → azt jelenti, hogy a baloldalt újra kell írni úgy, hogy a jobboldalt kapjuk. Olvasási módja: „ÍRD ÚJRA, MINT". $\wedge$ a konkatenáció-szabály, a verselem-láncok képzésének szabálya, olvasási módja: „ÉS". Kikötjük, hogy ha — akár a jobb-, akár a baloldalon — egynél több[5] szimbólum áll, közöttük $\wedge$ jelnek kell lennie (egyértelműségi feltétel). További feltétel, hogy a jobboldal nem tartalmazhat kevesebb szimbólumot, mint a baloldal (ezzel kizárjuk a törlés egy fajtáját). Az újraírási szabályok formájában megadott strukturális leírás megfelel az ágrajz formájú leírásnak. A 2. ábra ágrajzát így írhatjuk át:

$$[\,] \rightarrow [\,]_1 \wedge [\,]_2$$

$$[\,]_1 \rightarrow [\,]_3 \wedge [\,]_4$$

$$[\,]_2 \rightarrow [\,]_5 \wedge [\,]_6$$

. . . . . .

Az üres ([ ]) szimbólumokat majd meg kell tölteni grammatikai kategóriákkal (pl. szintagma-jelölőkkel), a generatív grammatikában szokásos ágrajzos-transzformációs mondatelemzést azonban nem tudjuk 1 : 1 arányban átvenni, mert ez nem annyira „hely-érzékeny" leírásmód, mint a metrikai ágrajz megkövetelné. Ez a probléma — az ágrajzos-transzformációs mondatelemzésbe bevezetett különleges konvenciók segítségével — mindenesetre megoldhatónak tűnik. Semmi akadálya viszont annak, hogy — még a nyelvészeti megoldás előtt — ne szimuláljuk továbbra is üres modellekkel a kompetencia transzformációs szabályainak működését.

[5] A kötelező transzformációknál (úgy, mint a GG-ban az újraírási szabályok esetében) a baloldalon mindig csak egy szimbólumot alkalmazunk.

Az üres modell felhasználásának legkézenfekvőbb területe a grammatikai ismétlődés kutatása. Bár ismétlődésnek — a mondattani elemzésről kényszerűen lemondva — csak a paradigmatikai[6] egybeesést tudjuk tekinteni, az üres modellel mégis felderíthetjük a grammatikai ismétlődés néhány típusát: az ágrajz pl. meg tudja mutatni, milyen mélyen jelentkezik a költő (paradigmatikai) ismétlési szándéka. (Ha az ágrajzos elemzés utolsó sorában megjelenő verselemláncban legalább egy mondatrész is található, a strukturális elemzést leállítjuk a mondatrészek szintjén, és a mondatrészként nem-triviálisan azonosítható szavakat nem vesszük figyelembe.) Egyetlen szempontból értékeljük az üres szimbólumokat, az ismétlődés szempontjából. [+] azt jelenti, hogy az illető üres szimbólum a saját szintjén ismétlési utasítást tartalmaz. [—] azt jelenti, hogy az illető üres szimbólum a saját szintjén nem tartalmaz ismétlési utasítást.

Elemezzük a következő versszakot:

(1) „Amen amen amen amen
amen amen amen amen
amen amen amen amen
amen amen amen amen" (17,1—248.94 Ecsedi Báthory)

Az ágrajzos elemzés utolsó sorát az ütemek (mondatszavak) szintjén húzzuk meg (3. ábra).

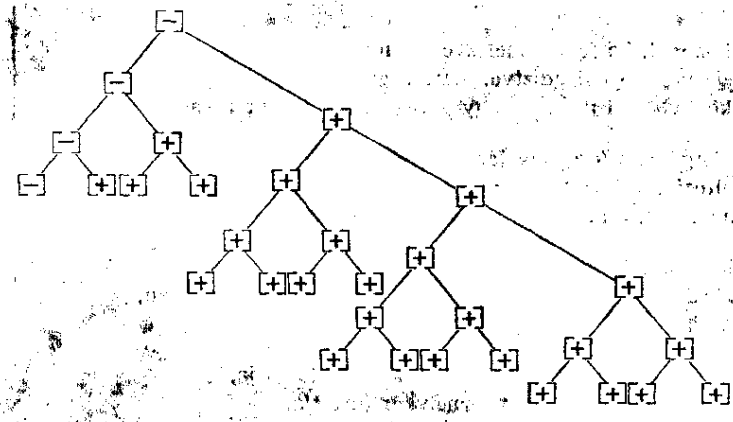

3. ábra

A költő ismétlési szándékának szempontjából 2 transzformációs szabályt tudunk most rögzíteni:

$$[-] \rightarrow [-] \wedge [+],$$

$$[+] \rightarrow [+] \wedge [+].$$

E két szabály rekurziójával ezt és csakis ezt a versszakformát lehet előállítani. Más — bonyolultabb ismétlés-struktúrájú — versformák generálásához a

[6] A magyar leíró morfológia kidolgozatlansága miatt ezt sem tudjuk megfelelő pontossággal vizsgálni.

$$[-] \rightarrow [+] \wedge [-] \text{ és a}$$

$$[-] \rightarrow [-] \wedge [-]$$

transzformációra is szükségünk lesz.

Az ismétlés-struktúrák vizsgálatára beállított üres modellel is bizonyos mértékig már jellemezni tudjuk az egyes költők kreatív versérzékének, kompetenciájának ezt az egyszempontú vetületét. Balassi Bálint és Koháry István egy Balassi-versszakban (6a—6a—7b, 6c—6c—7b, 6d—6d—7b), illetve a Balassi-versszak egyszerűsített változatában (6a—6a—6b, 6c—6c—6b, 6d—6d—6b) írt versét az ismétlődés-vizsgálatra beállított üres modellel elemezve elég jól szemlélhető e forma versgrammatikai automatizálódása, kiürülése. Balassi háromszakos költeménye mellé („Kiben az kesergő Celiárul ír") Koháry négyszer hosszabb költeményének (Kereke forgását . . .") első három versszakát állítjuk:

(2) „Mely keserven kiált fülemile, fiát hogyha elszedi pásztor,
Röpes idestova, kesereg csattogva, bánattal szegény akkor,
Oly keservesképpen Celia s oly szépen sírt öccse halálakor.

Mint tavasz harmatja reggel ha áztatja szépen jól nem nyílt rózsát,
Mert gyenge harmattul tisztul, s ugyan újul, kiterjeszti pirosát,
Celia szintén oly, hogyha szeméből foly könyve mossa orcáját.

Mint szép liliomszál, ha félben metszve áll, fejét földhez bocsátja,
Úgy Celia feje vagyon lefiggesztve, mert vagyon nagy bánatja,
Drágalátos könyve hull mint gyöngy görögve, vagy mint tavasz harmatja".

(3) „Kereke forgását s forgandó járását látom szerencsének,
Óránként változik, változással hízik, nyugta nincs kedvének,
Hamar fordul sarka, nincs pórázon nyaka, nem rabja senkinek.

Állhatatossága s ő tulajdonsága állhatatlanságában,
Ritkán hízelkedik, s gyakran mesterkedik, kit hogy ejtsen kárban,
Javait ha osztja, azokat elfosztja, s embert veti porban.

Jár-kél nyughatatlan, szaporán s untalan kerekét forgatja,
Soknak uraságra fejét méltóságra némelykor juttatja,
Többeknek veszélre s keserves inségre gyakortább fordítja."

Készítsünk a két költeményről három-három versszak-ágrajzot, amelyek a versszakok grammatikai (paradigmatikai) ismétlés-struktúráját modellezik. Ezután hozzuk létre a Balassi-versszak és a Koháry-versszak *ideális* ágrajzát, amely csak azt tünteti fel, ami az illető költő mindhárom versszakában közös. Ehhez az szükséges, hogy a három-három versszakból egy-egy vetületet készítsünk. A vetület készítése mechanikus eljárás: [—] azt jelenti majd rajta, hogy az adott mélységben az illető költő egyik versszakában sincs ismétlési utasítás, [+] azt, hogy mindhárom versszak adott mélységében ismétlési utasítás van, [ ] pedig azt, hogy az elemzett versszakok egy részében az adott mélységben ismétlési utasítás szerepel, más részében ugyanott ilyen utasítás nem szerepel (tehát az ismétlési utasítás kiadása fakultatív).

A Balassi-versszakok ágrajzainak vetületét (4. ábra) összehasonlítva a Koháry-versszakok ágrajzainak vetületével (5. ábra) a következő különbségek tűnnek szembe:

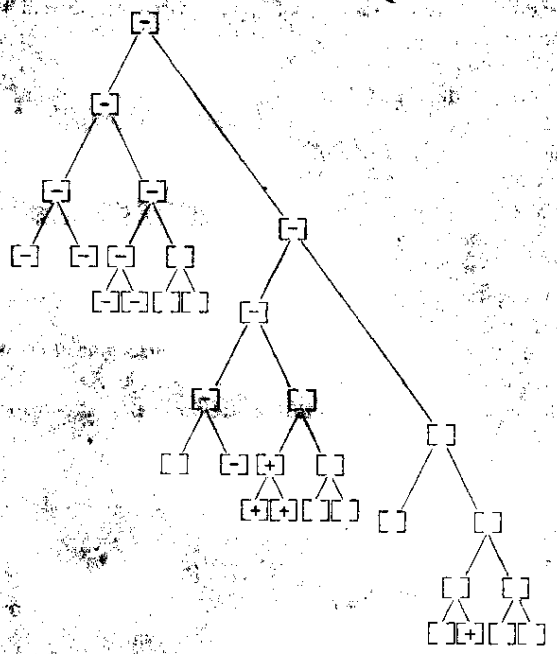

4. ábra

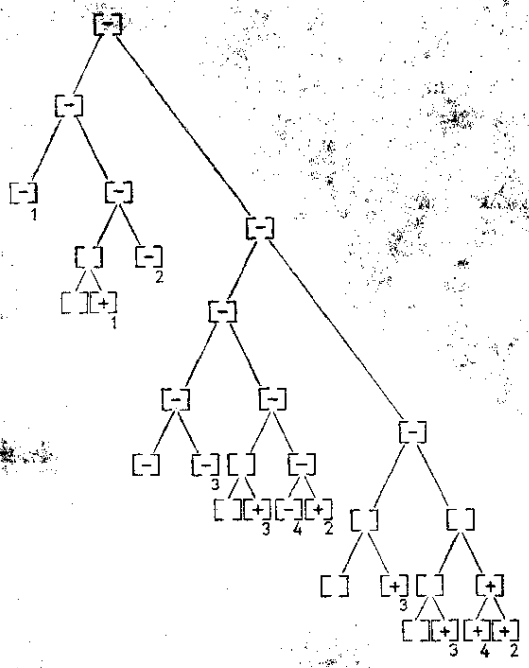

5. ábra.

— A Koháry-versszak eleve méghatározottabb, előírásszerűbb: a [+] és [—] utasítások túlnyomó többségben vannak a [ ] utasítások felett (22 : 9), szemben a Balassi-versszakkal (17 : 15).

— A kötelezően ismétlődést tartalmazó helyek száma Kohárynál magasabb (8), mint Balassinál (4).

— Az ismétlődés ugyanakkor felszínibb jelenség Kohárynál, mint amilyen Balassinál. A Balassi-versszakok ágrajz-vetületén a 2. sor leírása után megjelenő [ ] szimbólum ugyanis azt jelenti, hogy Balassinak legalább egy elemzett versszakában a 3. sor már kizárólag ismétlődéseket tartalmaz. Kohárynál ehhez fogható mélységben — mint a vetület mutatja — egyszer sem jelenik meg ismétlési utasítás.

— Kohárynál az ismétlődések pályája meghatározott. $[+]_1$ mindig $[-]_1$-et, $[+]_2$ mindig $[-]_2$-t, $[+]_3$ mindig $[-]_3$-at, $[+]_4$ mindig $[-]_4$-et ismétli meg. Balassinál az ismétlődésnek nincsenek ilyen kitüntetett pályái: a [+] utasítás sosem azonos helyen álló paradigmatikai helyzet megismétlését jelenti. (Ezért nem volt szükség indexelésre.)

— A Kohárynál megfigyelhető kitüntetett ismétlődési pályák közül a

$$[-]_1 - [+]_1,$$

$$[-]_2 - [+]_2 - [+]_2 \text{ és a}$$

$$[-]_3 - [+]_3 - [+]_3 - [+]_3$$

ismétlődési pálya rímtechnikai szempontból is kitüntetett, ezért az első két pálya teljes egészében, a harmadik jelen alakjában vagy két félpályára szakadtan a Koháry-vers mind a 12 versszakában megfigyelhető marad, szemben a Balassi-verssel, amelyben az akusztikai és grammatikai ismétlődés rendszere különválasztható (Balassi csaknem teljesen kiküszöböli e verséből a sorközépi toldalékrímeket).

A versgrammatikai ismétlődés alárendelése a rímelésnek, kitüntetett ismétlődési pályák kötelező alkalmazása s a Koháry-vers ágrajzvetületének elemzése alapján tett egyéb megfigyelések, érzésünk szerint, mint a Balassi-versszak egyszerűsített változatában megjelenő másodlagos automatizmusok, kompetencia-klisék értékelendők.

2. Fakultatív transzformációk

Az eddig bevezetett transzformációkkal az ágrajzos elemzés utolsó sorában megjelenő verselem-lánc létrehozását modelleztük. Mivel a transzformációk magában a létrehozási eljárásban működnek, *kötelező transzformációknak* nevezzük őket. Vannak azonban olyan verselem-láncok is, melyeknek generálásához speciális, *szórendi* transzformációkra is szükség van. Ezek a kötelező transzformációkkal már létrehozott verselem-láncot a verselem-lánc végleges alakjába rendezik át.[7] Nyilvánvaló, hogy a következő láncot —

(4) „Órám tisztességes csak légyen utolsó" (Zrínyi)

— nem célszerű közvetlenül a kötelező transzformációkkal generálni: a verselem-lánc érezhetően átmegy még bizonyos szórendi változtatáson. Valószínűleg jobban megfelel, ha egy feltételezhető

[7] Hasonlóan gondolja T. A. v. DIJK *1971*, 28: „Syntactic transformations: [. . .] Permutations of lexemes result in various types of ungrammatical inversion, frequent in modern poetry (permutation of NP_1 VP or of VP NP_2, etc.). [. . .] Other syntactic operations (parallelism, repetition, etc.) must probably be considered as pre-transformational: they are the result of special — stylistic — selection restrictions for rules."

(4a) *Csak légyen utolsó órám tisztességes

láncot generálunk a kötelező transzformációk segítségével, s a kötelező transzformációk által létrehozott láncot még egy speciális — szórendi — transzformációnak vetjük alá:

[első félsor] $\wedge$ [második félsor] $\rightarrow$ [második félsor] $\wedge$ [első félsor].

Ezeket a szórendi transzformációkat — éppen, mivel nem vesznek részt a láncban szereplő verselemek létrehozásában — *fakultatív transzformációknak*, röviden F transzformációknak nevezzük. A kötelező transzformációkkal létrehozott verselem-láncot (az ágrajz utolsó sorát) pedig nevezzük *alapnak:* ez az a lánc, amit az F transzformációk átrendezhetnek.

Az F transzformációk felfedezésének eljárásával most nem törődünk. Hogy viszont a feltételezett F transzformáció valóságos-e, a következő ellenőrzéssel nyilván eldönthető.

— Elvárhatjuk az F transzformációtól, hogy a segítségével modellezni lehessen a köznyelvi grammatikától való költői eltérés egy lépését, elvárhatjuk, hogy az adott F transzformáció segítségével versgrammatikai figurákat tudjunk közelíteni a köznyelvi grammatikát jobban kielégítő fokhoz.

— Az F transzformáció egymástól független, jól definiált versgrammatikai figura-párok között is működjön. Vagyis ugyanaz az F transzformáció képviselje a „hidat" az egymástól független A és B, illetve P és Q versgrammatikai figura-pár között.

— Az F transzformáció legyen rekurzív szempontból termékeny: különböző mélységekben lehessen alkalmazni és újraalkalmazni.

— Helyes, ha az adott F transzformációra vonatkozó utalásokat találunk a klasszikus iskolai verstanban, amely — mivel a tanuló kreatív versérzékére támaszkodott — tekinthető olyan, nem-explicit generatív-transzformációs verstannak, amely az általa implicite alkalmazott transzformációkat nem tudta (és nem akarta) formálisan rögzíteni.

Mivel e cikkben lényegében egyetlenegy F transzformáció működésének bemutatására szorítkozunk, viszont azt az egyet nem kevés oldalról elemezzük, az itt javasolt ellenőrzés akkor is megvalósul, ha nem hívjuk fel rá minduntalan a figyelmet. Így az iménti Zrínyi-sor elemzésénél alkalmazott módszer is utólag — automatikusan — fog, remélhetőleg, igazolódni.

2.1

A következő sort —

(5) „Rendben az vitézek // ott nem állának" (16,4—122.1241 Ilosvai)

— a két félsornak a metszet mentén való felcserélésével közelíteni tudjuk egy a köznyelvi grammatikát jobban kielégítő fokhoz:

(5a) *Ott nem állának // rendben az vitézek.

Ezt a szórend-cserét („inverziót") F transzformációként általánosítjuk. A verssor generálását ágrajzzal is modellezhetjük (6. ábra). (A = határozó, V = igei állítmány, N = alany.)

Ugyanezt az F transzformációt figyelhetjük meg a következő példákon is:

(6) „Néki ez dolgot // hogy megadák tudni" (16,3—244.229 Tinódi)

(6a) *Hogy megadák tudni // néki ez dolgot.

(7) „Juta Kazul szömbe // császár népével" (16,3—256.65 Tinódi)

(7a) *Császár népével // juta Kazul szömbe.

(8) „Minden gonoszságnak // gyökerének mondja" (16,2—188.14 Szkhárosi)

(8a) *Gyökerének mondja // minden gonoszságnak.

(9) „Nagy lőn híre-neve // akkor Sándornak" (16,4—130.1489 Ilosvai)

(9a) *Akkor Sándornak // nagy lőn híre-neve.

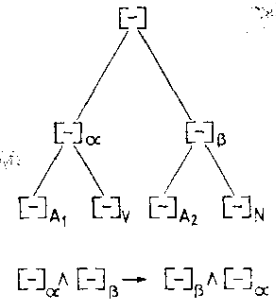

6. ábra

(10) „Ülteté le mellé // császár Lajos királyt" (16,4—250.301 Ilosvai)
(10a) *Császár Lajos királyt // ülteté le mellé.

Arany következő soraiban is // jellel látjuk el a sormetszetet, amely körül a két félsort elforgatva helyreáll az F transzformáció előtti állapot:

(11) „Poharukban vérré // a lakoma váljon" (B 9.51)
(12) „Tiporni az állat //most akará térddel" (B 8.53)
(13) „Vetni kezét minden // sietett a lóra" (B 8.55)
(14) „Beszéd hamar ottan // emelkedik óvó" (B 11.92)
(15) „Ura üdvözlését // gyors paripán hozta" (B 7.1)
(16) „Követje azonban // keleti császárnak" (B 7.1)
(17) „Azt, ki velem egy-vér, // onnan kitagadnom" (B 1.20)
(18) „Zászlós hada mindjárt, // rendeli, begyűljön" (T 5.39)
(19) „Hajlott az öreg dél // immár naplementre" (T 2.57)
(20) „Tűnt az egész kis had // magavert fellegbe" (T 3.6)

2.2

Azokban az inverz szórendű sorokban, amelyekben a főmetszet [//] körüli félsor-cserével az inverziót nem tudjuk számottevően csökkenteni, megpróbálkozunk a második félsorban levő, mellékmetszettel [/] elválasztott negyedsorok cseréjével. Ez az F transzformáció tehát analóg a *2.1* pontban bevezetett művelettel, de nem az egész soron, hanem csak a második félsoron belül működik:

(21) „Gonosz erkölcsűvé // Sándor / változék" (16,4—125.1325 Ilosvai)
(21a) *Gonosz erkölcsűvé // változék / Sándor.

A verssor generálását ágrajzzal is modellezhetjük (7. ábra). (Adj = jelző.)

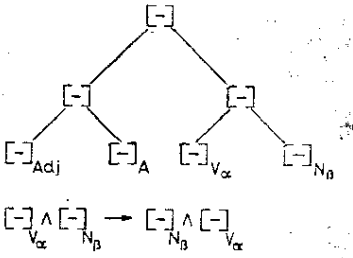

7. ábra

Ugyanezt az F transzformációt figyelhetjük meg a következő példákon is:
(22) „Micsoda fa alatt // beszélleni / látád" (16,2—87.194 Batizi)
(22a) *Micsoda fa alatt // látád / beszélleni
(23) „Remélem, hogy hamar // szép kezét / foghatom" (Rimay)
(23a) *Remélem, hogy hamar // foghatom / szép kezét.

Arany alábbi soraiban is: a főmetszetet //, a második mellékmetszetet / jellel látjuk el. Ez utóbbi körül felcserélve a két utolsó negyedsort — tehát az itt ismertetett műveletet rendre elvégezve — helyreállíthatjuk az F transzformáció előtti állapotot.
(24) „Mindenki örömmel // ezt az igét / hallá" (B 11.100)
(25) „Ott eleven sürgés // mindenfele / pezsdül" (B 5.32)
(26) „Etelének is most // esztendeje / fordul" (B 3.5)
(27) „Tündér palotának // bizonyára / hinnéd" (B 1.5)
(28) „Hírt te nekem hozz, ha // kerül is / éltedbe" (B 11.20)
(29) „Elő-előtünni // a lovagot / látja" (T 4.98)
(30) „Hanem a folyócska // vala mostan / áradt" (T 11.6)

Az *1.2* pontban bevezetett F transzformáció a sor első felében is működhet. Pl.:
(31) „Vannak / zsidó népek // itt, ez országban" (16,3—241.133 Tinódi)
(31a) *Zsidó népek / vannak // itt, ez országban.
A verssor generálását ágrajzzal is modellezhetjük (8. ábra).

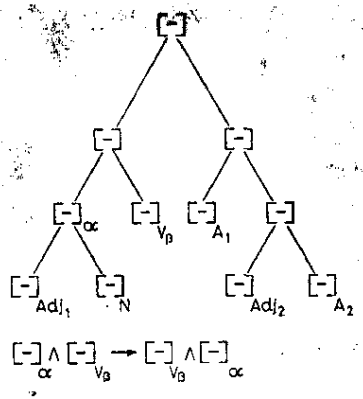

8. ábra

Ugyanezt az F transzformációt figyelhetjük meg a következő példán is:
(32) „Töretni / az basa // kezdé Drégel várát" (16,3—92.65 Tinódi)
(32a) *Az basa / töretni // kezdé Drégel várát.

Példák Aranytól:
(33) „Mindig / Buda hősnél // szabad a járatja" (B 11.4)
(34) „Páncélba / erősen // öltözik az útra" (T 6.57)

2.4

A metszet körüli cserére (a *2.1,2,3.* pontban bevezetett F transzformációra) más metrikai szerkezetű sorokban is találunk példákat. A következő sorban / jellel látjuk el azt a mellékmetszetet, amely körül a két hatodsort elforgatva a nyelvérzéket közvetlenebbül kielégítő szórendet kapunk:

(35) „Aholott az lakik // vig szivemet / aki // ő magánál rekeszté" (Balassi)

Az inverz szórendű háromtagú soroknál is érvényes az a szabály, hogy a metszet két oldalán álló tagok cserélendők fel. Arany alábbi „alexandrin ternaire"-jeiben is / jellel látjuk el azt a metszetet, amely körül a két harmadsort elforgatva helyreállítható az F transzformáció előtti állapot:

(36) „Hamar // a két asszony szeme / összevillant" (B 5.24)
(37) „Tüstént // az ijedség rém képe / alászáll" (T 4.76)
(38) „Mindjár' // a sokaság habzó öve / tágult" (T 2.36)
(39) „Alattam // az erdők koronája / zúgott" (B 9.14)
(40) „Oh hányszor // a két szüz kebelét / hab hányja" (T 5.71)
(41) „Üstökös // a mennyég bus mezejét / szántja" (B 11.71)
(42) „Nem igy // Bendeguz és Rof idején / volt ez" (B 11.36)

(E sortípus metrikai szerkezetének megoldatlan kérdését még érintjük a *3.2* pontban.)

A *2.1,2,3,4* pontban bevezetett transzformációkat egyetlen F transzformációként a következő feltételek mellett általánosíthatjuk:

A felcserélendő tagok egymás mellett állnak.

A felcserélendő tagok azonos metrikai minőségek (félsor, negyedsor stb.).

A felcserélendő tagok közös és nem közös végén egyaránt határ (sorhatár, metszet) van.

A felcserélendő tagok két nem közös végén levő határok magasabb rendűek, mint a felcserélendő tagok közös végén levő határ. (A sorhatár magasabb rendű, mint a főmetszet, ez magasabb rendű, mint a mellékmetszet, ez utóbbi magasabb rendű, mint a mellékmetszettel nem azonos ütemhatár.)

2.5

A kötelező transzformációkkal létrehozott lánc átrendezésében egynél több F transzformáció is közreműködhet. A kötelező transzformációkhoz hasonlóan tehát az F transzformációk is rekurzívak: különböző mélységekben (sorcsere, félsorcsere) alkalmazhatók és újraalkalmazhatók. Az Arany soraiból vett, itt következő példák alkalmasak az eddig bevezetett F transzformációk rekurzivitásának szemlélésére.

2.5.1

Itt a két-két negyedsort cseréljük fel egymással. A csere tengelye tehát a / jel. Minta:

(43) „Prága piacán / ezt // a hősfi / rabolta" (T 4.91)
(43a) *Ezt / Prága piacán // rabolta / a hősfi.
(44) „Arrafelé / Miklós // fékét / kanyarítja" (T 3.9)
(45) „Százszor is / elnyomni // azalatt / próbálják" (B 8.29)
(46) „Nyiltan is / a mellett // készületi / folynak" (T 9.89)
(47) „Utra / nehéz szivvel // hajnalba' / bocsátja" (T 11.19)
(48) „Vajh kire / a szörnyük // mostan / fegyverkeztek" (B 4.3)
(49) „Holtig / ezért őket // Rákoczi / becsülte" (T 6.24)
(50) „Vásárt / Duna mentén // városaiban / nyit" (B 7.3)
(51) „Látni / Piroskát ő, // hiriből, / óhajtja" (T 2.60)

2.5.2

Most a félsorokat (egymással) és az Arany szövegében hátul álló két negyedsort (egymás sal) cseréljük fel. Az egyszerű feloldhatóság kedvéért a főmetszetet és csak azt a mellékmetszetet látjuk el // illetve / jellel, amely a csere tengelye. Minta:
(52) „Fel Buda egy térdről // pillanta / ijedve" (B 11.5)
(52a) *Ijedve / pillanta // fel Buda egy térdről.
(53) „Virágit a kertben // locsolnia / meg kell" (T 1.34)

2.5.3

A következőkben a félsorokat (egymással) és az Arany szövegében elöl álló negyedsorokat (egymással) cseréljük fel. Szintén csak a csere tengelyéül szolgáló mellék- és főmetszeteket jelöljük. Minta:
(54) „Város vala / régi // Duna jobbik partján" (B 11.101)
(54a) *Duna jobbik partján // régi / város vala.
(55) „Szigetén / Margitnak, // a királyi szüznek" (T 8.32)

2.5.4

A következő példán háromszoros F transzformáció figyelhető meg: csere a főmetszet az első és a második mellékmetszet körül:
(56) „Hadurat / nem látja // ember soha / földi" (B 8.89)
56a) *Földi / ember soha // nem látja / Hadurat.

3. A kompetencia transzformációs modellje [a verstan]

3.1 A versgrammatikai katalógus generálása

Egy elméleti cikk keretein belül természetesen nem lehet feladatunk a (régi) magyar versérzék szerint elképzelhető versgrammatikai figurák generálási szabályainak összegyűjtése. Annak valószínűsítésére viszont, hogy ez egyáltalán lehetséges és célszerű, szükséges (legalább) egy példát bemutatni.

Tekintsük — az egyszerű példa kedvéért — a kötelező transzformációk egymásutánjával generált verselem-láncot (az alapot) eleve adottnak: legyen ismétlési szempontból A, B, B_1, C szerkezetű mondat, vagyis tartalmazzon négy mondatrészt, melyek közül a középső kettő tartozzék ugyanahhoz a mondatrészkategóriához. További feltétel: A, B, C lehet állítmány, alany, tárgy, határozó, birtokos jelző (egyéb jelző nem). Egyéb jelző csak az A, B, C helyen álló más mondatrész mellett állhat. E megszorításokkal el tudjuk érni, hogy a versgrammatikai figurák generálásában csak F transzformációk vegyenek részt, tehát a generálás áttekinthetően kevés figurát fog eredményezni. Az előbb definiált (kötelező transzformációkkal létrehozott) alap-láncot a következő egyszerű ágrajzon szemlélhetjük (9. ábra). A definíciót

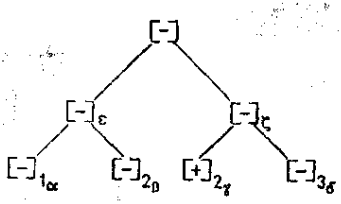

9. ábra

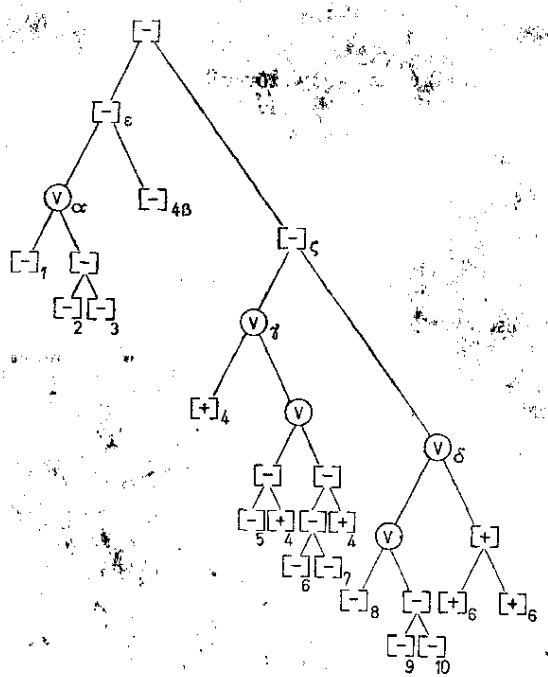

10. ábra

kielégíti a bonyolultabb ágrajz (10. ábra) is, amelyen a gyakorlati példáink között felfedezhető összes egyedi eltérést is feltüntettük. Mindkét ágrajzot eleve elláttuk görögbetűs indexekkel azokban a mélységekben, ahol fakultatív transzformációkat kívánunk működtetni. A 10. ábrán látható $\vee$ szimbólum a diszjunkció logikai jele; olvasási módja: „VAGY". A versgrammatikai figurák (pontosabban: figura-osztályok) generálási módja: feltüntetjük az alap-láncon elvégzendő F transzformációt, példákat mutatunk be a létrejött figurára, majd ezeket visszafordítjuk az alap-láncnak megfelelő alakra.

3.1.1

$$[-]_\alpha \wedge [-]_\beta \rightarrow [-]_\beta \wedge [-]_\alpha$$

Az így alkalmazott F transzformációt a *2.3.* pontban vezettük be.

(57) „Rútalmas az sárkány, igen mérges vala" (16,3—379.277 Tinódi)

(57a) *Az sárkány rútalmas, igen mérges vala.

3.1.2

$$[+]_\gamma \wedge [-]_\delta \rightarrow [-]_\delta \wedge [+]_\gamma$$

Az így alkalmazott F transzformációt a *2.2* pontban vezettük be.

(58) „Örök tüznek fájdalmitul
Retteg lelkem sulyságátul" (16,2—244.31 Tordai Névtelen)

(58a) *Örök tüznek fájdalmitul
Sulyságátul retteg lelkem.

(59) „Ha láthatná bolondságát, ez világ, vakságát" (16,2—215.10 Szkhárosi)
(59a) *Ha láthatná bolondságát, vakságát ez világ.
(60) „Lőn rettenésök, jászoknak félelmök" (16,3—225.45 Tinódi)
(60a) *Lőn rettenésök, félelmök jászoknak.
(61) „Megirtam bévön históriáját,
Egör várának ő nagy romlását" (16,3—162.9 Tinódi)
(61a) *Megirtam bévön históriáját,
ő nagy romlását Egör várának.

Megjegyzés: a fenti szabályokkal generált formának egy fajtája az, amelyben az ismétlődő mondatrész — állítmány. Ennek példáját —
(62) „Mert az Ur jol megépeyte
Az Siont megékeséyte" (17,6—234.65 Szenci Molnár)
— nem elemezzük.

3.1.3

$$[-]_\alpha \wedge [-]_\beta \rightarrow [-]_\beta \wedge [-]_\alpha$$
$$[+]_\gamma \wedge [-]_\delta \rightarrow [-]_\delta \wedge [+]_\gamma$$

E két F transzformáció együttes működését a *2.5.1* pontban figyeltük meg. A példák Aranytól valók:
(63) „Parancsot a császár s ada engedelmet" (T)
(63a) *A császár parancsot (s) engedelmet ada.
(64) „Rémület az utczán, leve nagy hadd-el-hadd" (T)
(64a) *Az utcán rémület, nagy hadd-el-hadd leve.
(65) „Ütni a lovakat, kezdik elébb verni" (T)
(65a) *A lovakat ütni, verni kezdik elébb.

A *3.1* pont kérdésére (lehet-e generálni a versgrammatikai figurák katalógusát?) való válaszként futtassuk végig néhány példánkat az e pontban alkalmazott F transzformációkon:

(*Kiindulási* forma)

*Az sárkány rútalmas, igen mérges vala.
*Örök tüznek fajdalmitul, sulyságátul retteg lelkem.
*A császár parancsot (s) engedelmet ada.

(*3.1.1* típusú forma)

„Rútalmas az sárkány, igen mérges vala".
*Fájdalmitul örök tüznek, sulyságátul retteg lelkem.
*Parancsot a császár (s) engedelmet ada.

(*3.1.2* típusú forma)

*Az sárkány rútalmas, vala igen mérges.
„Örök tüznek fájdalmitul retteg lelkem sulyságátul."
*A császár parancsot s ada engedelmet.

(*3.1.3* típusú forma)

*Rútalmas az sárkány, vala igen mérges.
*Fájdalmitul örök tüznek, retteg lelkem sulyságátul.
„Parancsot a császár s ada engedelmet".

Ha megpróbálkoztunk volna a

$$[-]_s \wedge [-]_\zeta \rightarrow [-]_\zeta \wedge [-]_s$$

F transzformáció rekurzív működtetésével is (ehhez hasonlóan alkalmazott F transzformációt a *2.1* pontban figyeltünk meg), ami bizonyos — egyelőre nem tisztázott — módszertani problémákat vetett volna fel, a versgrammatikai figurák több új osztályát tudtuk volna előállítani. Még érdekesebb azonban, hogy a *3.1.2* pontban generált figura-osztályt e transzformáció alkalmazásával két alosztályra tudtuk volna bontani:

(*3.1.2.1* alosztály; az ige helyének kiemelésével)

„Örök tüznek fájdalmitul, *retteg* lelkem sulyságátul."
*Ez világ vakságát, ha *láthatná* bolondságát.
*Jászoknak félelmök, *lőn* rettenésök.
*Egör várának ő nagy romlását, *megirtam* bévön históriáját.
*Az sárkány rútalmas, *vala* igen mérges.
*A császár parancsot s *ada* engedelmet.

(*3.1.2.2* alosztály; az igen helyének kiemelésével)

**Retteg* lelkem sulyságátul, örök tüznek fájdalmitul.
„Ha *láthatná* bolondságát, ez világ, vakságát."
„*Lőn* rettenésök, jászoknak félelmök."
„*Megirtam* bévön históriáját, Egör várának ő nagy romlását".
**Vala* igen mérges, az sárkány rútalmas.
*(S) *ada* engedelmet, a császár parancsot.

A versgrammatikai figurák generálásának lehetőségére bemutatott példa csak az utolsó szinten (az F transzformációk szintjén) volt elemezhető. A versérzéket ideálisan modellező verstanban a generálás természetesen nagyobb mélységben kezdődik. A költő mondanivalója meghatározza azokat a nyelvi formákat (mint függvényt), amelyekben mondható. (Ennek vizsgálata a szemantikától a fonológiáig terjedő grammatika feladata.) Minden nyelvi forma meghatározza azoknak a kötelező transzformációknak az összességét (mint függvényt), amelyek az illető nyelvi formához hozzárendelhetők (nem tudunk pl. akármilyen ismétlésstruktúrát bevinni akármilyen nyelvi formába). A kötelező traszformációk által generált verselemlánc végül meghatározza azoknak az F transzformációknak összességét (mint függvényt), amelyek az illető láncon mint alapon elvégezhetők. Az F transzformációk „tartalomérzékenységét" (összeköthetőségét az alapul szolgáló nyelvi formával) jól mutatják Aranynak a *2.4* pontban elemzett „alexandrin ternaire"-jei, amelyekben világosan megfigyelhető a határozó // birt. jelzős szerkezet / állítmányi szerkezet grammatikai váz. Ez kétségkívül azt jelenti, hogy a versgrammatikai figurák generálását *legalább* a köznyelvi grammatika (a terminális láncok) mélységében kell elkezdeni. Természetesen minél nagyobb mélységben kezdjük el a generálást, a versgrammatikai figuráknak annál nagyobb katalógusát hozhatjuk létre.

3.2. A metrikai katalógus generálása

A magyar (népi) vers metrikai szerkezete mögött is fel lehet tételezni a generatív modellben alkalmazható rekurzív szabály működését. Első közelítésben (de extrém eseteket is megengedve) úgy találjuk, hogy a versszak 1, 2, 3, 4 (vagy feltételesen több) sorra, a sor 1, 2, 3, 4

(vagy feltételesen több) ütemre, az ütem 1, 2, 3, 4 (vagy feltételesen több) szótagra szokott bomlani. Felírhatjuk a következő formulát:

$$A \rightarrow B \vee 2B \vee 3B \vee 4B \vee (\mathrm{F} \wedge 5B) \vee \ldots \vee (\mathrm{F} \wedge \mathrm{N}B) \text{ vagy másként:}$$

$$A \rightarrow \left(\bigvee_{n=1}^{4} B_n \right) \vee \left[\mathrm{F} \wedge \left(\bigvee_{n=5}^{\mathrm{N}} B_n \right) \right],$$

ahol *(A, B)* rendre (versszak, sor), (sor, ütem), (ütem, szótag); $\vee$ a diszjunkció (ágrajzon már korábban is alkalmazott) jele, F közelebbről nem ismert feltétel, $\mathrm{N} \geq 5$. Kevesebb felelősséggel azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy a versszak grammatikai szerkezete mögött is hasonló számszerűségek figyelhetők meg. A nagyobb közlésegység, mely a versszakot kitölti, 1, 2, 3, 4 (vagy feltételesen több) mondat jellegű szegmentumra, ezek egyenként 1, 2, 3, 4 (vagy feltételesen több) mondatrész jellegű szegmentumra, ezek megint egyenként 1, 2, 3, 4 (vagy feltételesen több) morféma jellegű szegmentumra szoktak bomlani. Ezért

$$a \rightarrow \left(\bigvee_{n=1}^{4} b_n \right) \vee \left[\mathrm{F} \wedge \left(\bigvee_{n=5}^{\mathrm{N}} b_n \right) \right]$$

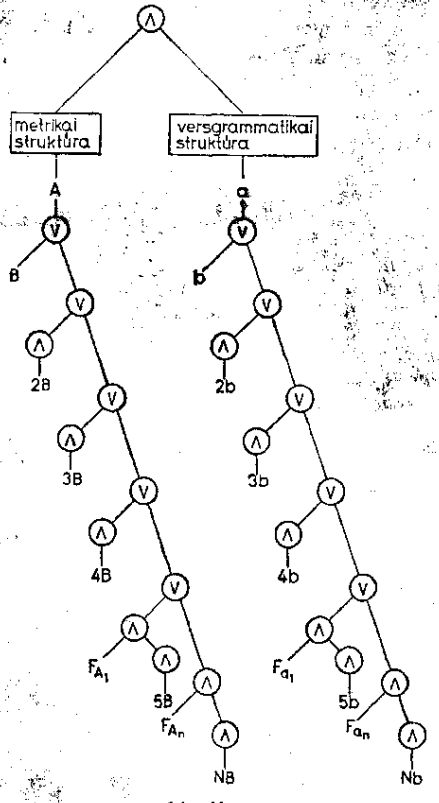

11. ábra

ahol *(a, b)* rendre („nagyobb közlemény", „mondat"), („mondat", „mondatrész"), („mondatrész", „morféma"). Egyébként Jakobson és Lotz *Axiomatik*...-ja[8], melyet Bierwisch — más vonatkozásban — a generatív poétika egyik előfutárának tekint,[9] a mordvin népdalvers grammatikai és metrikai struktúrája között szintén erős párhuzamosságot állapított meg. Ágrajzon (11. ábra) ez a párhuzamosság még szembetűnőbb. (Mivel az ábrán most sok diszjunktív, „VAGY" jellegű szétágazás figyelhető meg, kivételesen a konjunktív, „ÉS" jellegű szétágazásokat is jelöljük.)

Gáldi L. és Szabédi L. hajlik arra, hogy a metrikai formákat *végső soron* a versgrammatikai formákból eredeztesse.[10]. A Horváth J., Gyomlay Gy., Fajcsek M. nevével fémjelzett magyar versmondattani iskola — amellyel való (más kérdésekben is) éles ellentétünket álláspontunk *már* nem polémikus kifejtési módjával igyekeztünk érzékeltetni[12] — a versgrammatikai formákat, épp ellenkezőleg, vissza akarja vezetni a metrikai formákra. Anélkül, hogy itt pro vagy contra állást foglalnánk, megkockáztatjuk azt a sejtést, hogy a versgrammatikai és a metrikai struktúra között messzemenő párhuzamosság van, s ez teljes megfelelésig erősödhetik. E megfelelés szükséges (de nem elégséges) feltétele az F transzformációk működésének. A sejtés helyessége utólag igazolná azt az eljárásunkat, hogy a 2. pontban bevezetett *versgrammatikai* műveleteket (F transzformációk) *metrikai* határok (sorhatár, félsorhatár) között működtettük (Arany „alexandrin ternaire"-jeinek kivételével?).

Befejezésül: a generatív verstan tartalom-érzékenynek és korszak-érzékenynek ígérkezik. Talán gazdaságosnak is, mivel a lehetséges versformák leltárszerű felsorolása helyett azoknak a szabályoknak (rendezett) halmaza, amelyekkel e versformák létrehozhatók. Messzemenő formalizálást tesz lehetővé. Nem kerülte el a figyelmünket, hogy a generatív verstan mint dinamikus modell, összhangban van Arany J. sejtésével:[13] „Mint Chladni üveglapján a nyirettyű által előidézett hangra mozgásba jő a ráhintett föveny, s a hangrezdület minősége szerint különböző, de mindig szabályos csoportokba fut össze: úgy változtatja helyét, úgy sorakozik szó és mondatrész az indulat által rezgésbe jött költői beszédben, szemközt a próza nyugalmas folyékonyságával."

Irodalom

ARANY (János), *A magyar nemzeti vers-idomról*, Kecskemét, 1856.

BIERWISCH (Manfred), *Poetik und Linguistik*, in GUNZENHÄUSER (R.) & KREUZER (H.) [eds.], *Mathematik und Dichtung*, München, 1965, 49—66.

CHOMSKY (Noam), *Syntactic Structures*, 's-Gravenhage, 1957.

CHOMSKY (Noam), *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge (Mass.), 1965.

DIJK (Teun A. van), *Some Problems of Generative Poetics*, in *Poetics*, I (1971), fasc. 2, 5—35.

FAJCSEK (Magda), *Hagyományossá vált mondatképletek középkori és XVI. századi verseinkben*, Bp., 1942.

GÁLDI (László), *A finnugor népi verselés tipológiai áttekintése*, in *It*, XLVIII (1960), 149—175, 302—323.

GYOMLAY (Gyula), *Inverziók és choriambusok Arany János tizenkettős verssoraiban*, in *Értekezések a Nyelv-és Széptudományi Osztály Köréből*, XXV/11 (1940), 3—55.

HORVÁTH (Iván), *A grammatikai szemlélet kezdetei a magyar verselméletben*, in *ItK*, LXXVI (1972), 290—306. [*Generatív verstani kérdések, I.*]

HORVÁTH (Iván), *Archaikus versmondattani alakzatok a XVI. századi magyar költői nyelvben*, in *Acta Iuvenum*, VI (1972), fasc. 1, 31—112.

[8] R. JAKOBSON & J. LOTZ *1941*.

[9] M. BIERWISCH *1965*, 55.

[10] GÁLDI L. *1960*, 160 kk.; SZABÉDI L. *1956*.

[11] HORVÁTH J. *1909, 1951* stb.; GYOMLAY Gy. *1940*; FAJCSEK M. *1942*.

[12] Polémikus volt HORVÁTH I. *1972*b. A 11. jegyzetben hivatkozott művek verspéldáinak egy részét polémikusan itt is újra elemezzük.

[13] ARANY J. *1856*.

HORVÁTH (János), *Egy magyar versbeli mondatképletről*, in *NyK*, V (1909), 128—161.
HORVÁTH (János), *Rendszeres magyar verstan*. Bp., 1951.
IHWE (J.), *Kompetenz und Performanz in der Literaturtheorie*, in SCHMIDT (S. J.) [ed.], *Text. Bedeutung. Ästhetik*. München, 1970, 136—152.
JAKOBSON (Roman) & LOTZ (John), *Axiomatik eines Verssystems am mordwinischen Volkslied dargelegt*, Stockholm, 1941; [magyarul: in JAKOBSON (Roman) & LOTZ (János), *Két tanulmány*, Bp., 1968, 3—8.]
KANYÓ (Zoltán), *Beiträge zu einer semiotischen Literaturtheorie. I. Semiotik und generative Poetik*, in *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Germanica et Romanica*, IV (1969), 27—38.
KERÉK (András), *Generatív verselmélet és magyar időmértékes vers* [kézirat], Köln, 1972.
KIEFER (Ferenc), *Bevezetés a generatív nyelvelméletbe* [soksz.], Bp., 1969.
PETŐFI (S. János), *Modern nyelvészet* [soksz.], Bp., 1967.
RUWET (Nicolas), *Limites de l'analyse linguistique en poétique*, in *Langages*, XII (1968), 56—70.
SZABÉDI (László), *A versmondattan módszertanához*, in Sz. L., *Nyelv és irodalom*, Bukarest, é. n. [1956.], 148—155.
SZÉPE (György), *Nyelvi funkciók, generatív nyelvészet, népköltészet*, in *Valóság*, XII (1969), fasc. 6, 20—32.
SZÉPE György: *Nyelvészeti jegyzetek Arany János „Valami az asszonánczról" c. tanulmányához* in *Nyr*, XCIII (1969), 1—32.
THORNE (J. P.), *Generative grammar and Stylistic Analysis*, in LYONS (John [ed.], *New Horizons in Linguistics*, Harmondsworth, 1970, 185—197.
WIMSATT (W. K.), *The Rule and the Norm: Halle and Keyser on Chaucer's Meter*, in CHATMAN (Seymour) [ed.], *Literary Style: A Symposium*, London & New York, 1971, 197—215.

Források: A legtöbb idézett régi magyar verset l. az RMKT XVI. és XVII. századi sorozatában. Hivatkozási mód: a sorozat, a kötet, a lap és a verssor száma. A legtöbb Arany-idézetet l.: *Toldi szerelme* [T], ill. *Buda halála* [B]. Egyébként azonban az ismertebb és/vagy újabb költők esetében a lelőhelyet egyáltalán nem közöltük.

Iván Horváth

UNE ANALYSE DU SENS DE VERSIFIER

Etant donné qu'une strophe primitive hongroise se transcrit généralement par 1, 2, 3, 4 (ou conditionellement plusieurs) vers, un vers par 1, 2, 3, 4 (ou c. p.) mesures, une mesure par 1, 2, 3, 4 (ou c. p.) syllabes et parallèlement une unité de communication plus longue (qu'une strophe continent) se transcrit généralement par 1, 2, 3, 4 (ou c. p.) parties de caractère de phrase, une telle partie par 1, 2, 3, 4 (ou c. p.) parties de caractère de terme, et cette dernière par 1, 2, 3, 4 (ou c. p.) parties de caractère de morphème, la formule

$$\alpha \rightarrow \left(\bigvee_{n=1}^{4} \beta_n \right) \vee \left[C \wedge \left(\bigvee_{n=5}^{N} \beta_n \right) \right]$$

peut s'établir où (α, β) sont continuellement (strophe, vers), (vers, mesure), (mesure, syllabe) d'une part, d'autre part (unité plus longue, phrase), (phrase, terme), (terme, morphéme), $\wedge$, $\vee$ et $\rightarrow$ sont des symboles de conjonction, de disjonction et d'implication logiques, C symbolise une condition non définie, $N \geq 5$.

Or, il y a un parallèle profond entre la structure *prosodico-métrique* et la structure *grammatico-métrique*. De point de vue ontologique ce parallèle n'est que celui de deux systèmes de possibilités, mais il peut rendre *actuelles* certaines corrélations possibles. L'existence actuelle de certaines corrélations est une condition (nécessaire, non suffisante) des *transformations* grammatico-métriques. L'analyse des exemples de vers n-^{os} (5) — (65) fait partie de l'étude de ces transformations, notamment celle de l'inversion binaire.